

HUMANIST

Hva er egentlig det idémessige grunnlaget for livssynshumanismen? Filosofen Morten Fastvold tar en gjennomgang av det nordiske humanistmanifestet.

Morten Fastvold. Foto: Arnfinn Pettersen

Humanisme, forstått som et sekulært livssyn, distanserer seg fra religioner basert på hellige skrifter og guddommelige åpenbaringer. Siden livssynshumanister anser det som svært usannsynlig at det finnes noen skapergud, eller andre former for overnaturlige intelligenser eller vesener, må livssynshumanisme ha et annet, dennesidig grunnlag, i form av et rent menneskeskapt tankegods.

Det innebærer at livssynshumanismen verken er ufeilbarlig eller har eksistert siden tidenes morgen. Den er oppstått historisk og beheftet med menneskelig feilbarlighet, og er av den grunn i stadig utvikling. Om dette kan virke lite solid, eller til og med litt puslete, for den som er oppflasket med et gudesentrert livssyn, er det noe vi må lære oss å leve med. Uten en tro på guder eller noe annet overnaturlig som etikkens og verdensordenens opphav, må vi også avlære oss tiltroen til «evige sannheter» som kjennetegner kristendommen og andre gudesentrerte religioner.

Av samme grunn holder livssynshumanismen seg ikke med dogmer, i form av trossetninger eller åpenbaringer man er nødt til å godta, samme hvor merkverdige eller ufornuftige de måtte være. Like fullt har sekulær humanisme kommet fram til visse grunnantakelser, basert på hva en vitenskapelig basert fornuft har påvist om verdens beskaffenhet, og ut fra hva vi har lært av historien. Om disse grunnantakelsene ikke er hugget i stein, så utgjør de et minimumsgrunnlag for hva man må si seg enig i for å kunne kalle seg livssynshumanist.

Historiens første sekulære humanistmanifest ble forfattet i 1933 av kretsen rundt First Humanist Society, som ble stiftet i New York noen år tidligere. I dag er Amsterdam-deklarasjonen fra 2002 den mest brukte utlegningen av det humanistiske livssynet internasjonalt.

Nordisk humanistmanifestet 2016

Gruppen som arbeidet med det nordiske humanistmanifestet. Fra venstre Arnfinn Pettersen fra Human-Etisk Forbund, Bjarni Jónsson fra islandske Siðmennt, Lone Ree Milkær fra danske Humanistisk Samfund og Maarit Fredlund fra de finske fritenkerne. I tillegg satt Patrik Lindenfors fra svenske Humanisterna og Irma Peiponen fra de finske humanistene i gruppen. Foto: Even Gran.

I anledning Human-Etisk Forbunds 50-årsjubileum i 2006, ble det forfattet et eget norsk humanistmanifest. Det var i tråd med Amsterdam-erklæringen, men mer kortfattet. I forbindelse med forbundets 60-årsjubileum i 2016, besluttet man å lage et nytt manifest, denne gang i samarbeid med de øvrige humanistorganisasjonene i Norden.

Høsten 2016 presenterte en arbeidsgruppe bestående av representanter for humanistorganisasjonene i Sverige, Danmark, Island og Norge, samt de finske humanistene og de finske fritenkerne, et omforent nordisk humanistmanifest, som alle de seks organisasjonene sluttet seg til. I tillegg har den færøyske humanistorganisasjonen, som ble stiftet mens arbeidet pågikk, sluttet seg til manifestet.

Dette nordiske humanistmanifestet er enda mer kortfattet enn hva det norske var, og har svært generelle formuleringer. Dermed kan nok manifestet for mange av dagens nordmenn fortone seg som en ansamling selvfølgeligheter. I så fall viser det hvor ukontroversielle – for ikke å si *mainstream* – livssynshumanistiske grunntanker er blitt her på berget. Der det nå er flere som ikke tror på noen gud enn de som har en gudstro, ifølge en Norsk Monitor-undersøkelse fra mars 2016.

En filosofisk buljongterning

Vi må ikke glemme at Norge og de andre skandinaviske landene er spesielt sekulære, verden sett under ett. Det som kan lyde greit og nærmest selvfølgelig for oss, kan være svært kontroversielt mange andre steder i verden, særlig i ikke-vestlige land. Der kan folk ha problemer med å forstå hva vi mener hvis vi sier at vi ikke har noen gudstro. Eller det vil vekke allmenn bestyrtelse. I USA har en erklært ateist mindre sjanse til å bli valgt til senator eller president enn en åpent homofil, ifølge meningsmålinger gjengitt i Even Grans bok *One Nation Under God* fra 2016.

Det er ikke mer enn femti år siden mye av det som i dag er gjengs oppfatninger blant nordmenn, var omstridt også her til lands. Går vi enda lengre tilbake i tid, både innenlands og utenlands, ville de fleste av manifestets formuleringer blitt oppfattet som feilaktige eller endog meningsløse, kanskje til

og med fordømt. Vi må ikke glemme at vestlig sivilisasjon har gått gjennom en lang og til dels smertefull utvikling for å komme dit den er i dag.

Derfor bør vi heller betrakte det nordiske humanistmanifestet som en filosofisk buljongterning enn som en ansamling av selvfølgheter. Dets seks korte avsnitt utgjør et filosofisk konsentrat som fordrer en utdyping. Eller en eksegesi, om man vil si det på teologisk. Da kan vi også unngå iallfall noen av de uklarheter og misforståelser de knappe formuleringene kunne innby til.

Evolusjonslæren + menneskeverd = sant

John Trumbulls «Declaration of Independence» fra 1819. Grunnantakelsen om at vi mennesker er utstyrt med fornuft og samvittighet er noe livssynshumanismen og de amerikanske grunnlovsfedrene deler.

I manifestets første avsnitt møtes to sentrale tanker som opprinnelig ikke hang sammen. På den ene side Charles Darwins evolusjonslære, som ble publisert i 1859. På den annen side den amerikanske uavhengighetserklæringen av 1776 og den franske menneskerettighetserklæringen av 1789. For som første avsnitt lyder:

Humanismen er et sekulært livssyn. Det har som utgangspunkt at mennesker er del av naturen, født frie og med samme menneskeverd og rettigheter, utstyrt med fornuft og samvittighet.

Formuleringen «mennesker er del av naturen» må forstås dit hen at vi mennesker er blitt til gjennom en høyst dennesidig evolusjon, og ikke er skapt av noen gud. Dette er et dramatisk brudd med den tradisjonelle kristne oppfatningen om at mennesket står i en særstilling i forhold til andre dyr og skaperverket forøvrig. Når vi mennesker i stedet er en del av naturen, følger det at vi er en dyreart i slekt med andre dyr og alt annet levende. Noe som må sies å være en vakker tanke.

Det er mange steder fortsatt kontroversielt å betrakte mennesket som en del av naturen på dette viset. Men i Skandinavia er aksepten for evolusjonslæren så stor at vi uten å blunke kan koble den sammen med de amerikanske grunnlovsfedrenes menneskerettighetstenkning – slik vi gjør når vi i samme åndedrag hevder at «mennesker er del av naturen, født frie og med samme menneskeverd og rettigheter, utstyrt med fornuft og samvittighet». Det gjør vi til tross for at grunnlovsfedrene ville ha steilet over det som står foran kommaet, lavkirkelige kristne som de fleste av dem var.

Dagens sekulære humanister ser ikke lenger noen motsetning mellom evolusjonslæren og tanken om menneskeverd og menneskerettigheter. Filosofisk sett er det da heller intet motsetningsforhold her. Det går fint an å både være darwinist og dele de amerikanske grunnlovsfedrenes antakelse om at vi mennesker er født frie og med samme menneskeverd og rettigheter – slik det også fastslås i FNs menneskerettighetserklæring av 1948.

Også grunnantakelsen om at vi mennesker er utstyrt med fornuft og samvittighet er noe livssynshumanismen og de amerikanske grunnlovsfedrene deler. Til tross for at grunnlovsfedrene ville ha gitt denne og sine øvrige antakelser om menneskeverd og rettigheter en religiøs begrunnelse, hadde vi spurt dem privat.

Prisverdig nok passet de på å ikke gi noen slik begrunnelse – slik heller ikke forfatterne av den franske menneskerettighetserklæringen av 1789 og FNs menneskerettighetserklæring gjorde. Dermed overlot de klokkelig nok til de enkelte livssynssamfunn å supplere disse vidtfavnende grunnantakelsene med sin egen begrunnelse. For sekulære humanisters del er det en naturalistisk og historisk basert begrunnelse.

Moralsk likhet versus naturlig ulikhet

I 1776 var tanken om at alle mennesker er født frie og med samme menneskeverd og rettigheter høyst kontroversiell. Den brøt med hevdvunne oppfatninger om at det vitterlig er forskjell på oss mennesker, basert på sosial klasse og status, kjønn, evner og anlegg, hudfarge og etnisitet. Og med oppfatningen om at slike forskjeller må tillegges vekt i etiske avveininger. Ser vi på verden som helhet, er grunnantakelsen om at vi mennesker er naturlig ulike, og at etiske avveininger må baseres på dette, fortsatt levende. Også i antikkens Hellas og Roma, som vi gjerne gir en høy stjerne, var dette en gjengs oppfatning.

Vi kan takke kristendommen for at denne opprinnelige grunntanken om naturlig ulikhet ble utfordret av – og så, i løpet av middelalderen – erstattet med den alternative grunntanken om moralsk likhet. Forestillingen om at vi alle har samme menneskeverd, uansett hvor forskjellige vi måtte være ytre sett, i evner og anlegg og i sosial status, er abstrakt og utpreget vest-europeisk. Det samme gjelder forestillingen om menneskerettigheter, som hadde sin forløper i høymiddelalderen. (Men som Martin Luther tok avstand fra fordi den etter hans mening nærmest opphøyer mennesket til noe guddommelig, og dermed er blasfemisk. Veien fram til vår moderne rettighetstenkning er alt annet enn rettlinjet.)

Grunntanken om menneskeverd, likeverd og menneskerettigheter deles av kristne og sekulære humanister. Men begrunnelsen er ulik. Mens kristne vil kunne hevde at menneskeverd og likeverd er en del av en objektivt eksisterende moralsk orden som Gud har lagt ned i skaperverket, vil sekulære humanister si at etikken er menneskeskapt, og at tilhørende forestillinger om menneskeverd, likeverd og menneskerettigheter, er historisk frembrakte standarder for hvordan vi mennesker bør betrakte og behandle hverandre.

Det finnes ingen plan eller mening med skaperverket

Det nordiske humanistmanifestets andre avsnitt lyder slik:

Humanister anser at det ikke er noen forutbestemt mening med tilværelsen. Vi er frie til å finne mening og mål i eget liv, gjennom individuell refleksjon, sosial samhandling og ved hjelp av den rike kultur vi mennesker har skapt innen vitenskap, filosofi og kunst.

Første setning motsier bramfritt den tradisjonelle kristne oppfatningen om at Gud har en plan med skaperverket generelt og med oss mennesker spesielt - både med hver enkelt av oss og med menneskeheten som helhet. Forestillingen om at Jesus skal komme tilbake på dommedag og dømme levende og døde, forutsetter en Guds plan med det hele. Det samme gjør forestillingen om et etterliv og sjelens udødelighet og himmel og helvete, og om at Gud kan gripe inn i verdens skjeve gang ved å utføre undere og oppfylle våre bønner.

Ser vi i stedet på verden med et rasjonelt og vitenskapelig blikk, finner vi ingen mening med det hele som er objektiv, i betydningen «utenfor den menneskelige bevissthet og de menneskelige kulturer». Det som finnes av materie og natur, bare er, og kan ikke beskrives mer meningsfylt enn ved hjelp av naturlovene.

Heller ikke evolusjonslæren inngir oss noen objektiv mening med tilværelsen. Artenes evolusjon har intet forutbestemt mål, og må langt på vei betraktes som et tilfeldighetenes spill. Mangt kunne gått annerledes under evolusjonens gang. Og skulle evolusjonen ha begynt på nytt her på kloden, er det svært usannsynlig at vår art hadde oppstått enda en gang. Vi mennesker er på ingen måte evolusjonens endemål eller «krona på verket». Hvordan det vil gå med vår art og med evolusjonen i det store og hele i fremtiden, er det umulig å forutsi.

Vi er frie til å velge oss selv

Sartre argumenterte mot tankene om et guddommelig forsyn og materiell determinisme, og for fri vilje. Vi er dømt til å være frie, konstaterte han. Foto: Wikimedia Commons.

Når det ikke finnes noen objektiv mening med tilværelsen, er vi - som det fastslås i andre avsnitts andre setning - frie til å finne mening og mål i vårt eget liv. Dette er i tråd med hva de franske eksistensialistene, som hadde sin glanstid i tiårene etter andre verdenskrig, forfektet.

Som ateist forkastet filosofen Jean-Paul Sartre tanken om at det finnes noe guddommelig forsyn. Han argumenterte også mot dem som på et naturvitenskapelig grunnlag hevder at alt som skjer, er forutbestemt av årsak og virkning-mekanismer i materien, slik at fri vilje blir en illusjon. Sartre mente å ha påvist at dette er feil. Og at fri vilje er og blir en realitet. Vi er til overmål dømt til å være frie, som han med patos formulerte det.

Og med frihet følger ansvar. Som hver enkelt av oss kan velge å ta eller å flykte fra. Sistnevnte alternativ er også et valg. Vi kan velge å leve slik som «alle andre» og ikke stikke oss ut på noe vis. Eller vi kan velge å gå vår egen vei, ut fra de verdier vi setter høyt. Og som kanskje går på tvers av fellesskapets hevdvunne verdier.

Selv om eksistensialismen har vært en viktig inspirasjonskilde for sekulær humanisme, trenger ikke livssynshumanister å omfavne et eksistensialistisk ideal om å velge seg selv på et vis som går på tvers av de konforme massers livsførsel. Eller et ideal om å leve «autentisk», som eksistensialister også fremmer. Derfor nøyer humanistmanifestet seg med å fastslå at vi mennesker *er* frie, og med å påpeke den mulighet til å finne mål og mening i livet som dette innebærer.

For øvrig er betoningen av menneskets frie vilje noe ateistisk eksistensialisme og sekulær humanisme har til felles med kristendommen (og med jødedommen og islam). Vel er en livssynshumanistisk begrunnelse for at vi har fri vilje, annerledes. Det forhindrer ikke at kristne og sekulære humanister utgjør en felles front mot dem som hevder at fri vilje er en illusjon og at alt her i verden til syvende og sist er determinert av materiens fysiske og kjemiske mekanismer. Det er noe vi bør merke oss.

Å finne mening i livet fremfor *med* livet

Mens frihet er et abstrakt, filosofisk begrep, er mening mer en følelse eller stemning hver enkelt av oss opplever i konkrete situasjoner. Vi kan ikke i samme grad beskrive, eller resonnerer intellektuelt, om mening som vi kan om frihet. Like fullt betoner manifestet at vi er «frie til å finne mening og mål i eget liv». Her tas det høyde for at en følelse eller opplevelse av meningsløshet er noe smertelig som vi mennesker setter mye inn på å unngå.

Men hvordan unngå eller oppheve følelsen av meningsløshet? Heller enn å søke etter en mening *med* livet, som antas å være noe objektivt og utenfor oss selv, er livssynshumanister, som eksistensialistene, opptatt av å finne mening i livet, i den enkeltes levde liv. Da blir det å velge seg selv, og å stå for sine valg, vesentlig. Dette garanterer ikke noen opplevelse av mening, men det lar det seg neppe gjøre å finne mening i livet uten at dette er på plass.

Som manifestets andre avsnitt også påpeker, kan sosial samhandling og den rike kultur vi mennesker har skapt innen vitenskap, filosofi og kunst, hjelpe oss til å finne mening i livet. Vi mennesker er flokkdyr av natur, og da blir det å kunne fungere rimelig bra sammen med andre mennesker, og å ha nære, gode relasjoner, helt vesentlig for opplevelsen av mening. Det fordrer i sin tur at vi mestrer kulturelle koder og lar oss inspirere av ulike kulturuttrykk. Her tematiseres så vidt det er tilværelsens estetiske dimensjon, som livssynshumanismen verdsetter.

Vektleggingen av individet fremfor kollektivet

Implisitt i manifestets betoning av vår frihet til å finne mening og mål i eget liv, ligger det at denne friheten er individuell. En slik forståelse av frihet er blitt så selvsagt for oss vestlige mennesker, at vi uvilkårlig knytter frihet til individuell selvrealisering – som godt kan gå på tvers av kollektivets normer. En slik sterk betoning av enkeltmenneskets frihet til å følge egne mål og skape seg det gode liv, finner folk i mange ikke-vestlige kulturer forunderlig. Disse vil i stedet betone enkeltmenneskets plass i en større sosial helhet som det vesentlige for å skape så vel individuell som samfunnsmessig harmoni.

Dette kan gi seg utslag i en klan- eller gruppetenkning som vi også kjenner igjen fra europeisk historie, og der harmoni langt fra var enerådende. Blodhevn er for eksempel et fenomen moderne

mennesker finner forkastelig. At hele ens familie eller klan eller landsby skal stå til ansvar for det gale man selv måtte gjøre, bryter fundamentalt med hva vi nå oppfatter som rett og rimelig. Slike former for justis er for oss moderne, vestlige mennesker blitt så urimelige, for ikke å si absurde, at vi lett glemmer at slike førmoderne, kollektive normer rådet helt fram til moderne tid.

Sett i et slikt større perspektiv, fremstår humanistmanifestets betoning av individuell frihet som alt annet enn en selvfølge. Stikk i strid med slik førmoderne tenkning, gjør livssynshumanismen enkeltindividet - og ikke familien eller klanen - til samfunnets minste enhet.

Dette innebærer ikke noen nedvurdering av familiens eller de større sosiale sammenhengers betydning. Vi kan godt både si oss enig i ordtaket om at «det må en hel landsby til for å oppdra et barn» og følge den alminnelige mening om at familie, venner og et godt nærmiljø er helt vesentlig for det gode liv. Når livssynshumanismen like fullt gjør enkeltindividet til samfunnets minste enhet, er det for å knesette den enkeltes rett til å bryte med de sosiale sammenhenger han eller hun er oppvokst i og for å understreke retten til å konvertere til en annen religion, eller til ikke å ha noen religion. Dette er i tråd med den liberale etiske og politiske tenkningen som vant fram i attenhetretallets England, og som raskt spredte seg til andre vestlige land.

Vi må basere oss på kritisk, vitenskapelig rasjonalitet

Humanister er ikke alene om å fremme rasjonalitet og vitenskapelighet. Kristne tenkere som René Descartes spilte en viktig rolle i den vitenskapelige revolusjon i det syttende århundre.

Manifestets avsnitt tre fastslår at:

Humanismen fremmer rasjonalitet. Kritisk undersøkelse, kunnskapsbasert argumentasjon og en vitenskapelig tenkemåte er våre beste verktøy for å skaffe oss pålitelig kunnskap om verden.

Denne sterke vektleggingen av kritisk, vitenskapelig tenkning – gjerne i kombinasjon med en ateistisk grunnholdning – er nok det som tradisjonelt forbindes mest med det humanistiske livssyn. Men selv om dette står sentralt i livssynshumanismen, må vi være klar over at også høykirkelig kristendom er positiv til vitenskap. Den vitenskapelige revolusjon på sekstenhundretallet ble ikke kun fremmet av sekulært anlagte størrelser som Galileo Galilei, men også av sterkt troende tenkere som René Descartes og Blaise Pascal. Høykirkelige prester har siden den tid brukt vitenskapelig rasjonalitet i kampen mot folkelig overtro. Og det finnes kristne vitenskapsmenn og -kvinner som ikke ser noen motsetning mellom deres religiøse tro og vitenskapelige forskning.

Imidlertid har særlig evolusjonsteorien vært vanskelig å akseptere for høykirkelige kristne, til tross for deres positive syn på naturvitenskap. Dette – samt et påtakelig fravær av vitenskapelige holdninger i en del lavkirkelige og særlig karismatisk kristne menigheter – har skapt et inntrykk av at religiøs tro og vitenskapelig rasjonalitet ikke går særlig godt sammen. Dagens kreasjonister forsterker et slikt inntrykk. Men ettersom høykirkelig teologi, også den katolske, har erkjent evolusjonslærens gyldighet (selv om det tok sin tid), er det igjen blitt slik at så vel sekulære humanister som høykirkelige kristne fremmer vitenskapelig rasjonalitet.

Empiriske fakta trumfer religiøs tro

Denne samstemtheten varer imidlertid bare så lenge naturvitenskapelige funn ikke motsier religiøse dogmer. Skjer det, vil kristne og andre religiøse gjerne hevde at dogmene trumfer vitenskapelig empiri. Høykirkelig kristen teologi har riktignok tradisjon for å løse slike uoverensstemmelser ved å omfortolke skriftsteder i Bibelen på et vis som får uoverensstemmelsene til å opphøre. Slikke problemer oppstår ikke for livssynshumanister, siden vi ikke holder oss med den slags dogmer.

Samstemtheten slår særlig sprekker når de sentrale kristne dogmene bringes på banen – som at Jesus var både menneske og gud, og at han stod opp fra de døde og etter en tid fór opp til himmelen, at det finnes et liv etter døden og at Jesus skal komme tilbake på dommedag for å dømme levende og døde til evig liv eller fortapelse. Her reserverer teologene seg mot vitenskapelig rasjonalitet ved å trekke et skille mellom tro og viten som er gjort mer absolutt i våre dager enn hva det for eksempel var på Darwins tid. Dermed kan de ikke uten forbehold hevde at empiriske fakta trumfer religiøs tro, slik livssynshumanister gjør.

På verdensbasis er det livssynshumanistiske budet om at «du er berettiget til dine egne meninger, men ikke til dine egne fakta», langt mer kontroversielt enn i høykirkelig teologi. I mange religiøst baserte kulturer finnes det intet klart skille mellom meninger og fakta. Der teller religiøse, trosbaserte antakelser mer enn empiriske fakta – noe som gjør at skillet mellom meninger og fakta blir uklart. I stedet blir religiøse myter om verdens beskaffenhet og livets mål og mening et selvfølgelig utgangspunkt for å forstå tilværelsen og de natur- og samfunnsfenomener man støter på i det daglige.

Kritisk tenkning må læres

Humanistmanifestets fjerde avsnitt er en oppfølging av det tredje, ved å si at:

Humanister oppfordrer til kritisk granskning av alle ideer og oppfatninger, også våre egne. Vi bør finne frem til de beste argumentene og tilstrebe å endre våre meninger og overbevisninger når det viser seg at vi tar feil. Ytringsfrihet er avgjørende for å kunne etterprøve meninger i åpen debatt.

Dette er en krevende fordring, fordi kritisk tenkning og det å argumentere på et vitenskapelig, kunnskapsbasert vis ikke faller oss mennesker naturlig. Det gjelder særlig budet om også å tenke kritisk om våre egne, hevdvunne standpunkter, og ikke bare om de andres. Dette er i tråd med en sokratisk, skeptisk tradisjon i vestlig filosofi. Uten å granske våre egne ideer og oppfatninger igjen og igjen, henfaller vi, som Sokrates sa, til en dogmatisk slummer.

Vi må ha in mente at kritisk tenkning er et kulturprodukt som oppsto for mindre enn tre tusen år siden (mens vår art har eksistert i mer enn 150 000 år). Å tenke kritisk strider til dels mot vår naturgitte, nærmest instinktive måte å tenke på, en instinktiv tenkemåte som åpner for til dels grove tankefeil (men som ikke desto mindre har bidratt til vår arts overlevelse).

Tilhengere av ytringsfrihet og en liberal, demokratisk rettsstat, kan ikke hvile på fordums seire, men må tvert imot stå opp for å forsvare disse, konstaterer Morten Fastvold. Foto: Arnfinn Pettersen.

Livssynshumanismens betoning av vitenskapelig rasjonalitet innebærer derfor et spenningsforhold mellom natur og kultur; som må møtes ved å gi kulturelt frembrakt kritisk tenkning forrang fremfor en naturlig og langt mer feilbarlig måte å tenke på. Dermed oppstår et behov for å skolere det enkelte mennesket, der opplæring i kritisk tenkning står sentralt, slik filosofen og humanisten John Dewey har understreket.

Nødvendigheten av ytringsfrihet

Som et resultat av den internasjonale, politiske utviklingen i de senere årene, tematiserer manifestet ytringsfrihet spesielt, ved å gi fjerde avsnitt en siste setning som fastslår at: «Ytringsfrihet er avgjørende for å kunne etterprøve meninger i åpen debatt.»

Dessverre ser vi at ytringsfriheten begrenses i en rekke land, både av politiske myndigheter og pressgrupper som lar seg «fornærme» av ytringer på egne eller sin religions vegne. Å stanse kritiske røster fremfor å verdsette dem er dermed blitt mer, heller enn mindre, vanlig på verdensbasis. Det gjør at vi som er tilhengere av ytringsfrihet og en liberal, demokratisk rettsstat, ikke kan hvile på fordums seire, men tvert imot må stå opp for å forsvare disse.

I kampen for ytringsfrihet bygger sekulær humanisme på arven fra opplysningsfilosofer som Voltaire og på attenhundretallets liberale tenkning. Den engelske filosofen John Stuart Mill hevdet blant annet at ytringsfrihet også er et gode for landets herskere, fordi de slik blir gjort oppmerksom på

misforhold de ellers kunne ha oversett, og dermed blir i stand til å styre landet på en bedre måte for folk flest. Uheldigvis er dette en oppfatning som egenrådige herskere motsetter seg ved å fengsle og forfølge opposisjonelle og «bryssomme» journalister.

Vårt ansvar for klodens miljø

I tillegg til å understreke ytringsfrihetens betydning, nevner det nordiske humanistmanifestet klodens miljø spesielt – også dette som følge av de siste ti års utvikling, der de aller fleste av verdens klimaforskere advarer om at den globale oppvarmingen vi nå ser, langt på vei er menneskeskapt og forringer klodens miljø i alarmerende grad. Derfor har manifestets femte avsnitt fått følgende ordlyd:

Humanister anser demokrati, rettsstat og menneskerettigheter for å være grunnleggende, rasjonelt begrunnede verdier. Vi er del av et fellesskap og har ansvar for våre medmennesker og for miljøet, både lokalt og globalt. Vi må sikre at planeten vår er beboelig for kommende generasjoner.

Siden sekulær humanisme så sterkt vektlegger vitenskapelig basert empiri, ville det vært påfallende – for ikke å si selvmotsigende – å ikke ta klimaforskernes advarsler på alvor. Videre er det helt på sin plass å sette en menneskeskapt global oppvarming ute av kontroll, i sammenheng med demokrati, rettsstat og menneskerettigheter. Det er en klar sammenheng mellom ivaretakelsen av menneskerettighetene og det å begrense en global oppvarming som kan gjøre store landområder på kloden ubeboelige, og dermed forringe milliarder av menneskers livsvilkår.

Formuleringen «Vi må sikre at planeten vår er beboelig for kommende generasjoner» kan mistolkes, fordi ordet «beboelig» har flere betydninger. Et sted kan sies å være beboelig selv om det kun byr på et eksistensminimum, slik som en storbylum. I nevnte setning må imidlertid «beboelig» forstås i en langt videre forstand, som er å gi kommende generasjoner, samt folk i andre deler av verden, muligheten til å leve gode og meningsfulle liv. Der de også kan videreføre ansvaret med å holde en global oppvarming under kontroll, slik filosofen Hans Jonas betoner.

Faren for en altfor sterk global oppvarming har til fulle tematisert at vi mennesker utgjør et fellesskap, og derfor har et ansvar for våre medmennesker og for miljøet, både lokalt og globalt. Den tid er definitivt forbi da vår klode syntes å være stor nok til å tåle all den ressursutvinning og forurensning vi små mennesker bedrev. Dette er en stor og dramatisk tankemessig omstilling som vi ennå strever med.

Likeverd og trosfrihet

Å respektere trosfriheten er å erkjenne at religioner vil bestå i overskuelig fremtid, hvor mye eller lite man liker det, fastslår Morten Fastvold. Notre Dame i Paris var åsted for forsøket på å erstatte religion med «fornuftsdyrkelse» under de franske revolusjonsårene på 1790-tallet. Foto: Arnfinn Pettersen.

Manifestets sjette og siste avsnitt betoner at:

Humanismen fremmer likeverd for alle. Humanister respekterer trosfriheten og alles rett til å velge eget livssyn. Staten bør være sekulær og ikke gi noe livssyn særskilte privilegier.

«Likeverd for alle» innebærer at hver enkelt av oss tillegges et sett av rettigheter som er forenlig med at også alle andre mennesker har disse rettighetene. Dette er en stor idé fra opplysningstiden, som konkretiserer den langt eldre ideen om at vi alle har et menneskeverd. Også kampen for trosfrihet var på sitt sterkeste i opplysningstiden, da trosfriheten ble knesatt som en menneskerett.

Dette var en helt spesifikk utvikling i England og Frankrike og det nordvestlige Europa på seksten- og syttenhundretallet, som langt på vei var en reaksjon på de ødeleggende religionskrigene som endte med freden i Westfalen i 1648. Der man motstrebende erkjente at spørsmålet om den rette lære ikke lot seg løse militært, samt at katolske og protestantiske land var pent nødt til å leve i fredelig sameksistens. Hvorpå religiøse minoriteter særlig i England tok opp kampen for å bli tolerert av styresmaktene og majoritetskirken.

Trosfriheten, samt den tilhørende ytringsfriheten, er følgelig resultatet av høyst spesifikke historiske erfaringer, og ikke noe som har kommet rekende på ei fjøl, slik moderne mennesker med mangelfulle historiekunnskaper lett kan anta. Ser vi på verden av i dag, må vi konstatere at trosfrihet og ytringsfrihet er alt annet enn en selvfølge.

Sekulær humanisme hegner om trosfrihet (i likhet med de øvrige menneskerettigheter), og driver dermed ingen «håpløs krig mot kristendommen», slik enkelte har beskyldt Human-Etisk Forbund for å gjøre. Å respektere trosfriheten er å erkjenne at religioner vil bestå i overskuelig fremtid, hvor mye eller lite man liker det, og å avskrive forestillingen om et religionsfritt samfunn som utopisk og uønsket. Livssynshumanismen anerkjenner at vi mennesker er og blir forskjellige, også i spørsmålet

om religiøs tro og ikke-tro. Da blir eneste farbare – og humanistiske – vei å arbeide for en fredelig sameksistens mellom mennesker med ulike religioner. Eller uten noen religion.

Respekt for hva?

Når vi snakker om plikten til å respektere trosfriheten, innebærer dette vel å merke ingen plikt til å respektere *innholdet* i de ulike religioner. Deler vi ikke den andres tro, med tilhørende dogmer og forestillinger – kanskje fordi vi finner dem ufornuftige og direkte tøvete – lar det seg knapt gjøre å respektere dette trosinnholdet. Det eneste vi plikter, er å respektere *retten* andre har til å tro og mene noe vi stiller oss fjernt eller fremmed til. I Voltaires ånd må vi kunne utsi at: «Jeg er dypt uenig i det du sier, men vil forsvare til min død din rett til å si det.»

Forutsetningen er da at man ikke lar trosfriheten gå på tvers av andre menneskerettigheter. I et sekulært samfunn må respekten for trosfriheten – inkludert retten til ikke å ha noen religiøs tro – være gjensidig. Enhver forfølgelse av mennesker på religiøst grunnlag kan derfor ikke tolereres.

Staten må derfor se det som sin oppgave å beskytte den enkelte borger mot alt som smaker av religiøs forfølgelse og diskriminering. Den må også være upartisk, ved ikke selv å fremme noe bestemt livssyn. En sekulær stat kan ikke ha noe livssyn, men må begrense seg til å fremme et knippe kjerneverdier som er i tråd med menneskerettighetene, og som borgere med ulike religioner og livssyn kan dele.

De enkelte borgere plikter på sin side å justere sitt livssyn slik at det ikke kommer på tvers av, men fremmer, menneskerettighetene og kjerneverdiene. Dette er i tråd med filosofen John Rawls' syn på hvordan man lager et velordnet samfunn selv om borgerne har ulike religioner og syn på hva som er det gode liv.

Religionskritikk er ikke lenger noen hovedsak

Noe det nordiske humanistmanifestet ikke spesielt nevner, men som det norske manifestet fra 2006 hadde med, er at livssynshumanismen avviser troen på guder og overnaturlige vesener. Når denne religionskritiske (og tradisjonelt nærmest obligatoriske) siden ved livssynshumanismen er utelatt, er det fordi manifestet er et forsøk på å utsi hva sekulær humanisme er *for*, ikke hva den er imot. Det er også en anerkjennelse av at man kan være livssynshumanist selv om man ikke er særlig opptatt av religion.

I en tid der religion betyr stadig mindre for stadig flere i det daglige, kan det være klokt å ikke gjøre spørsmålet om du er ateist eller agnostiker til en slags inngangsbillett til sekulær humanisme. Vel skal livssynshumanister fortsatt bedrive religionskritikk når dette er påkrevd, for det er ingen motsetning mellom dette og det å respektere andres rett til å tro på noe en selv ikke tror på.

Jo mer et livssynshumanistisk syn på tilværelsen brer om seg, desto mindre naturlig blir det å forplikte humanister på en generelt kritisk og negativ holdning til kristendommen spesielt og religioner generelt. Så selv om religionskritikk alltid vil ha sin plass i sekulær humanisme, er ikke dette lenger dens fremste kjennetegn.